

СЕКЦІЯ 5 ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ГІДНОСТІ ПРАЦІВНИКА

Байло О.В., к. ю. н.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Стаття присвячена дослідженню поняття та системи способів захисту трудових прав працівника в науці трудового права та законодавстві. Особливу увагу приділено способам захисту немайнових трудових прав працівника, зокрема захисту гідності працівника.

Ключові слова: гідність працівника, право на захист, захист особистих немайнових прав, способи захисту, система способів захисту прав працівника.

Статья посвящена исследованию понятия и системы способов защиты трудовых прав работника в науке трудового права и законодательстве. Особое внимание уделено способам защиты нематериальных трудовых прав работника, в частности защиты достоинства работника.

Ключевые слова: достоинство работника, право на защиту, защита личных нематериальных прав, способы защиты, система способов защиты прав работника.

Bailo O. V. WAYS TO PROTECT THE DEFENSE OF THE EMPLOYEE

The article is devoted to the study of the concept and system of methods for the protection of labor rights of an employee in the science of labor law and legislation. Particular attention is paid to ways of protecting non-material labor rights of an employee, in particular the protection of the employee's dignity.

Key words: employee dignity, the right to protection, protection of personal non-property rights, methods of protection, system of ways of protecting employee's rights.

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах мають місце численні порушення трудового законодавства. На думку фахівців, основними причинами цього негативного явища є високий рівень безробіття, недостатнє фінансування на різних рівнях заходів з охорони праці, експлуатація застарілого обладнання, низький рівень правової грамотності та культури працівників і роботодавців, а також недостатність і неякісність нагляду і контролю за дотриманням нормативних вимог з охорони праці [1, с. 29].

Захист прав і свобод людини і громадянина гарантується Конституцією України. Основні елементи механізму захисту прав і свобод закріплені ст. 55 Конституції України. Зокрема, відповідно до ч. 4 зазначеної статті, кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Ступінь розробленості проблеми. Проблеми форм та способів захисту трудових прав працівників досліджувалися у наукових працях В.С. Андреева, С.С. Алексеева, Н.Б. Болотіної, В.С. Венедиктова, М.В. Вітрука, Л.Д. Воеводіна, Р.І. Денисова, В.В. Жернакова, Р.І. Іванової, Л.М. Колодкіної, А.П. Коренєва, В.М. Кудрявцева, І.В. Лагутіної, М.І. Матузова, П.Д. Пилипенка, В.І. Прокopenка, О.І. Процевського, Н.А. Семашко, Г.І. Чанишевої, В.В. Чернікова, В.Ш. Шайхатдинова, Л.С. Явича, О.М. Ярошенко та ін.

Мета статті – на підставі аналізу поглядів науковців і відповідного законодавства розкрити сутність способів захисту трудових прав працівника, зокрема способів захисту гідності працівника.

Виклад основного матеріалу. У науці трудового права існують різні погляди на поняття захисту трудових прав та інтересів працівників. На думку І.В. Лагутіної, захист трудових прав працівників є сукупністю юрисдикційних і неюрисдикційних форм, організаційних, процедурних і процесуальних способів, матеріально-правових заходів, спрямованих на припинення і попередження порушень трудового законодавства, поновлення порушених трудових прав і відшкодування заподіяної внаслідок таких порушень шкоди [2, с. 28].

На нашу думку, захист трудових прав працівників можна визначити як сукупність матеріально-правових заходів, організаційних і процесуальних способів припинення і попередження порушень трудового законодавства, поновлення порушених трудових прав і відшкодування заподіяної внаслідок таких порушень шкоди.

Для дослідження проблеми захисту гідності працівника велике значення мають напрацювання представників цивілістичної науки. Ґрунтовне дослідження проблем захисту честі, гідності та репутації в цивільному праві здійснив Р.О. Стефанчук. Вагомий внесок у розвиток теорії цивільно-правового захисту честі, гідності та ділової репутації

зробили А.Л. Анісімов, О.М. Ерделевський, Л.О. Красавчикова, М.М. Малєїна, В.П. Паліюк, С.І. Шимон та ін.

Будучи особистим немайновим правом, що забезпечує соціальне буття фізичної особи, право на повагу до гідності та честі захищається нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Відповідно до ст. 277, 280, 297 ЦК України, фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі та відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, а також на відповідь і спростування такої інформації.

Вибір форми та способу захисту особистого немайнового права, зокрема права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, належить безпосередньо володільцю такого права.

Важливим теоретичним і практичним питанням є питання про способи захисту працівником своєї гідності. Зазначені способи мають застосовуватися в рамках певної форми захисту – юрисдикційної або неюрисдикційної.

Під способом захисту трудових прав О.Є. Сонін розуміє матеріально-правову вимогу, яка може бути висунута управненою особою до її контрагента у певних правовідносинах на випадок порушення, невизнання чи оспорення прав такої особи. Не має суттєвого значення, в який спосіб (у т. ч. – через діяльність яких осіб та/або органів) ця вимога виконується [3, с. 265–267].

І.В. Лагутіна визначає способи захисту особистих немайнових трудових прав та інтересів працівників як сукупність дій, що застосовуються юрисдикційними органами, самою уповноваженою особою чи її представниками (профспілкою, іншими представниками працівників) з метою захисту особистих немайнових трудових прав та інтересів шляхом припинення і попередження порушень трудового законодавства, поновлення порушених чи оспорюваних особистих немайнових трудових прав і компенсації моральної шкоди. Одним із основних способів захисту особистих немайнових трудових прав працівників вчена називає компенсацію моральної шкоди [4, с. 379].

Для закріплення у трудовому законодавстві способів захисту трудових прав доцільно звернутися до норм ЦК України, якими передбачений досить об'ємний перелік захисту прав та інтересів.

Захист суб'єктивних цивільних прав може здійснюватися за допомогою різних способів. Під способами захисту цивільних прав розуміються закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника.

ЦК України 2003 р. значно розширено перелік способів захисту цивільних прав. Зокрема, у ч. 2 ст. 16 ЦК України закріплені такі способи захисту прав та інтересів:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;

- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [5].

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

У літературі відзначається, що, як і будь-яке суб'єктивне право, право за захист включає і засоби матеріально-правового характеру, і засоби цивільно-правового характеру, що взаємопов'язані і взаємодіють. З позиції матеріально-правового змісту право на захист надає уповноважені особі три групи можливостей: самозахист майнових прав та інтересів; застосування до порушника цивільно-правових засобів оперативної дії; звернення до компетентного державного органу по захист свого права з вимогою застосувати до правопорушників засоби державно-примусового характеру.

Серед найбільш ефективних цивільно-правових способів захисту честі, гідності, ділової репутації у літературі називаються визнання права, відновлення становища, яке існувало до порушення права, припинення дій, які порушують право, компенсація моральної шкоди, самозахист названих прав від їх порушень.

У чинному трудовому законодавстві України аналогічні норми про способи захисту трудових прав та інтересів відсутні. Не враховані здобутки цивільного законодавства в цій сфері й у проекті Трудового кодексу України (далі – ТК України).

Втім, у трудові кодекси окремих зарубіжних країн вже включено спеціальні норми про захист трудових прав працівників, що закріплені в окремих статтях і главах.

Проте ані чинний КЗпП, ані проект ТК України не містять аналогічних положень, що суттєво знижує ефективність галузевого механізму захисту трудових прав і законних інтересів.

Так, у Трудовому кодексі Литовської Республіки [6] міститься окремий Розділ VI «Здійснення і захист трудових прав». Відповідно до ч. 1 ст. 36 «Захист трудових прав», трудові права захищаються законами, крім випадків, коли вони здійснюються всупереч їхньому призначенню, суспільним інтересам, мирній праці, добрим звичаям або принципам моралі суспільства.

У ч. 2 зазначеної статті закріплений механізм захисту трудових прав, у т. ч. досить повний перелік способів їхнього захисту. Передбачено, що у встановленому порядку суд або інші органи, що розглядають трудові спори, захищають трудові права такими способами:

- 1) способом визнання цих прав;
- 2) способом відновлення становища, що існувало до порушення права, і попередження дій, які порушують право;
- 3) способом примусового виконання обов'язку в натурі;
- 4) способом припинення або зміни правовідношення;
- 5) способом стягнення з особи, яка порушила право, заподіяної майнової або моральної шкоди а у випадках, установлених законами, і штрафів або пені;
- 6) іншими способами, встановленими законами.

У ч. 3 ст. 36 закріплені способи, за допомогою яких у винятковому порядку лише суди згідно із законами захищають трудові права:

- 1) способом визнання актів державних інституцій і посадових осіб такими, що суперечать законам, і недейсними;
- 2) способом незастосування актів державних органів, органів самоврядування і посадової особи, що суперечать законам.

У ст. 36 до механізму захисту трудових прав включено профспілковий захист. Відповідно до ч. 4 цієї статті, трудові права захищають професійні спілки в порядку, встановленому законами, що регламентують їх діяльність.

У випадках, спеціально встановлених законами про працю, трудові права захищаються в адміністративному порядку (ч. 5).

Згідно з ч. 6, особа, право якої порушено, може вимагати відшкодування заподіяної їй шкоди, якщо законами про працю не встановлено інше.

Наведені положення доцільно було б закріпити в проекті ТК України.

У вітчизняній науці трудового права вже здійснюються спроби з урахуванням норм ЦК України, трудових кодексів окремих зарубіжних держав визначити систему способів захисту трудових прав працівників.

Т.Л. Постригань виокремлює такі способи захисту трудових прав та інтересів: визнання права; визнання договору або окремих його частин, що погіршують становище працівників порівняно із законодавством і колективними угодами та договорами, недейсними; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку; зміна правовідносин; припинення правовідносин; виплата належних працівникові сум; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання недейсними рішень, дій чи бездіяльності державних органів із працевлаштування. Способи захисту (самозахисту) трудових прав можуть бути встановлені договором або трудовим законодавством [7, с. 37].

На думку С.І. Ілларіонової, зазначену систему складають такі способи: 1) визнання права; 2) примушення до виконання обов'язку; 3) визнання умов трудового чи колективного договору недейсними; 4) визнання факту укладення трудового договору; 5) відновлення становища, яке передувало порушенню права; 6) відшкодування витрат; 7) відшко-

дування шкоди; 8) компенсація моральної шкоди; 9) компенсація витрат; 10) виплата матеріальної допомоги; 11) перерахування заробітної плати у зв'язку з індексацією; 12) укладення трудового договору; 13) зміна правовідношення; 14) розірвання трудового договору; 15) зміна формулювання причини звільнення; 16) укладення колективного договору; 17) визнання наказу, розпорядження або дій власника або уповноваженого ним органу незаконним [8, с. 13].

Як видається, зазначений перелік не може бути визнано вичерпним. Так, серед способів захисту трудових прав відсутній такий спосіб, як зобов'язання вступити у колективні переговори (якщо інша сторона ініціювала їх проведення) та ін. Тому видається доцільним зазначити у наведеному переліку й інші способи захисту трудових прав.

Н.Д. Гетьманцева і Т.Г. Козуб пропонують класифікувати способи захисту трудових прав:

- 1) залежно від суб'єкта, який має право на його застосування (суд, КТС, профспілка, роботодавець, працівник, органи, а також інспекції, уповноважені на здійснення контролю і нагляду за дотриманням законодавства про працю);

- 2) залежно від наслідків застосування такого способу (задоволення грошових або негрошових вимог);

- 3) залежно від засобів, що застосовуються (позовні і непозовні) [9, с. 39].

На думку І.В. Лагутіної, у проекті ТК України слід закріпити такі способи захисту права працівника на трудову честь і гідність: а) працівник наділяється правом призупинити роботу, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що робоча обстановка становить для нього неминучу і серйозну небезпеку, а години просто підлягають оплаті; б) працівник має право попередити, направити відповідну скаргу (наприклад, про моральне переслідування) в представницькі органи на підприємстві; в) працівник може подати скаргу державному інспектору праці, який зобов'язаний вжити заходів щодо примирення сторін конфлікту, звернутися до суду; г) представники профспілкових організацій можуть звернутися до суду з позовом на захист працівників, які зазнали морального переслідування, за умови, що на це є їх письмова згода [10, с. 85].

У цьому разі думка І.В. Лагутіної викликає заперечення, оскільки у проекті ТК України слід закріпити загальні способи захисту всіх трудових прав та інтересів, а не тільки одного їх виду.

Висновки. На нашу думку, під способами захисту гідності працівника слід розуміти закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюються відновлення порушеного права, компенсація завданої шкоди.

Видається доцільним доповнити Книгу першу «Загальні положення» проекту ТК України окремою главою «Здійснення і захист трудових прав» і передбачити в статті «Захист трудових прав» такі способи захисту зазначених прав судом або іншим органом з розгляду

трудових спорів: 1) визнання права; 2) відтворення становища, що існувало до порушення права; 3) попередження або припинення дій, які порушують право або створюють загрозу для його порушення; 4) визнання недійсним акта органу державної влади або органу місцевого самоврядування; 5) незастосування судом акта органу державної влади або органу місцевого самоврядування, що суперечить закону; 6) самозахист права; 7) ставлення в обов'язок виконання зобов'язання в натурі; 8) припинення або зміна правовідносин; 9) стягнення з особи, яка порушила право, заподіяної майнової або моральної шкоди; 10) інші способи, встановлені законом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрій В.М., Вахонєва Т.М. Державний і громадський нагляд і контроль за додержанням законодавства про охорону праці в Україні. Університетські наукові записки. 2016. Вип. 3. С. 28–38.
2. Лагутіна І.В. Форми захисту трудових прав працівників: монографія. Одеса: Фенікс, 2008. 160 с.
3. Сонін О.Є. Щодо ефективності способів захисту трудових прав. Держава і право: *de lege praeterita, instante, futura*: зб. матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф. Миколаїв: Ліон, 2009. С. 265–267.
4. Лагутіна І.В. Особисті немайнові трудові права працівників у системі трудових прав: монографія. Одеса: Фенікс, 2014. 428 с.
5. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
6. Трудовой кодекс Литовской Республики: Утв. Законом Сейма от 4 июня 2002 года №IX-926. URL: http://vbfondas.lt/upload/LR_darbo_kodeksas.htm
7. Постригань Т.Л. Про правове регулювання способів захисту трудових прав як основи соціального захисту працівників. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2005. Вип. 67–69. С. 35–37.
8. Ілларіонова С.І. Форми та способи захисту прав працівників в умовах ринкової економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. К., 2015. 19 с.
9. Гетьманцева Н.Д. Засіб, спосіб і форма захисту трудових прав. Адвокат. 2009. № 11. С. 37–42.
10. Лагутіна І.В. Право працівника на трудову честь та гідність як особисте немайнове трудове право. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2012. Т. 25 (64). № 1. С. 80–86.